

Tavaratalon tekstit ja kontekstit

Anna Kortelainen: Päivä naisten paratiisissa. WSOY, Helsinki 2005, 399 s.

Tuotteliaan taidehistorioitsijan ja tietokirjailijan Anna Kortelaisen tuore teos *Päivä naisten paratiisissa* jatkaa Kortelaisen Albert Edelfeltin taiteen naiskuvia ja esine-maailmaa käsittelevässä väitöskirjassa (SKS 2002) esiin nostamaa tavarataloteemaa. Kulutuskulttuuri, shoppaus ja tavaratalot ovat viimeisen kymmenen vuoden aikana – feministitutkijoiden antaman esimerkin myötä – alkaneet innostaa kulttuuriteoreetikkoja laajemminkin. Kulutuskulttuurilla on alettu nähdä merkittävä rooli niin modernin kehityksessä, kansalaisuuden muotoutumisessa kuin kulttuurisen ympäristön rakentumisessa. Tavaratalosta suomalaista kaupunkikulttuuria jäsentävänä topoksena on sen sijaan kirjoitettu vähemmän. *Päivä naisten paratiisissa* -teoksessa toisiinsa lomittuvat mikro ja makro, kansallinen ja kansainvälinen sekä historiallinen ja kulttuurinen konteksti. Rinnakkaisina tarinalinjoina kulkevat tavaratalojen syntyhistoria ja Pariisissa sijaitsevan Au Bon Marché -tavaratalon varhaisvaiheet sekä Helsingin Stockmannin tavaratalon vaiheet. Huomio kiinnittyy myös tavarataloa modernina kaupunkitilana eri aikoina merkityksellistäneisiin kulttuurisiin teksteihin; kauno-

kirjallisuuteen, teatteriin, elokuvaan ja mainontaan. *Virginie!* ja *Levoton nainen* -teosten tapaan strategiana on kokemuksellisuuden korostaminen, historiallisen ja kulttuurisen subjektin esiin kuvittelu elävänä, tuntevana ja kokevana toimijana. Tällaiselle yleisölle Kortelainen myös kirjoittaa

Kytkestä 1800-luvun lopun Pariisista 1900-luvun alun Helsinkiin rakennetaan kirjakulttuurin kautta. Tavaratalot kuuluivat jo 1800-luvun lopulla Pariisissa matkustavien suomalaisten säätyläisnaisten pakollisiin nähtävyyksiin, ja tavaratalon valikoimaa ja edullisuutta kuvailtiin innostuneesti ajan matkakirjoissa ja kirjeenvaihdossa. Ulkomaiset asiakkaat olivat Bon Marché -tavaratalolle merkittävä asiakaskunta, ja postimyyntitoimintaa harjoitettiin maailmanlaajuisesti. Talon valikoimista tilattiin ahkerasti tavaraa myös Suomeen. Toinen yhtymäkohta Helsingin ja Euroopan suurkaupunkien välillä muodostuu arkkitehtuurista. Stockmannin tavaratalorakennuksen suunnittelijaksi 1910-luvulla valittu Sigrud Frosterus oli innokas kansainvälisyysmies, jolle arkkitehtuuri ei ollut kansallista kaunotaidetta, vaan ”yli kansallisen tieteen ja tekniikan liittolainen”. Stockmannin tavaratalorakennuksen esikuvaksi Frosterius ei kuitenkaan valinnut koristeellista ja palovaaralle altista pariisilaistavarataloa, vaan modernin ja monumentaalisen Wertheim-tavaratalon Berliinissä. Suomalaisittain ”naisten paratiisi” rakentui siis jo arkkitehtuuriltaan

koristeellisen, naisellisen ja pelkistetyn, miehisen väliin jännitteeseen. Tätä sukupuolten välistä jännitettä Kortelainen hyödyntää kirjan kokoavana näkökulmana.

Tavaratalo raivasi naisille tilaa miehille kuuluneeseen kaupunkitilaan, jossa ylempien luokkien naisille vallitsi 1800-luvulla suoranaisten liikkumiskielto. Ostosten teko kuului sallittuihin huveihin ja tarjosi naisten kaupungilla asioimiselle tarkoituksenmukaista päämäärätietoisuutta. Pienissä erikoisliikkeissä tuotteet oli kuitenkin sijoitettu hankalasti tiskin taakse, hinnat elivät ja kaupankäynti oli tiukkaa psykologista kädenvääntöä kauppiaan kanssa. Tavaratalo tarjosi houkuttelevan vaihtoehdon: sisään saattoi piipahtaa muina naisina, tavarat olivat vapaasti tutkittavissa, ostopakkoa ei ollut, kiinteät hinnat oli merkitty näkyville ja ostoksiin sisältyi palautusoikeus. Ostamisen helppouden ohella Kortelainen painottaa tavaratalojen säätyläisnaisille suomaa mahdollisuutta anonymiteettiin ja yksityisyyteen julkisessa sfäärissä. Sen lisäksi, että tavaratalojen lukusalit tarjosivat naisille mahdollisuuden lukemiseen, kirjoittamiseen ja yksinäiseen oleiluun, tavaratalot olivat niitä harvoja paikkoja, joissa porvarinaiset saattoivat kaupungilla liikkua asioida wc:ssä. Mahdollisuus vessassa käyntiin asetti usein ajalliset raamit naisten kaupungissa liikkumiselle. Kauaksi aikaa ei kotoa voinut poistua, koska soveliaita wc-tiloja ei kaupungilla liikkujille säätyläisnaisille ollut

tarjolla. Korttelaisen mukaan Bon Marché -tavaratalo huomioi naisten wc:ssä käyntiä koskevan häveliäisyyden erityisellä tavalla, sijoittamalla ylelliset naistenhuoneensa huomaamattomasti lähestyttäväksi, rehevän talvipuutarhan perälle (s. 42–43).

Tavaratalo jäsentyy kirjassa paitsi ostos- ja oleilu paikana, myös elokuvamaisena visuaalisena elämyksenä, katseiden ja katsomisen paikana. Elokuvan ja tavarataloelämyksen rinnastamiseen rohkaisee elokuvateattereiden ja tavaratalojen samanaikainen nousukausi 1900-luvun alussa. Myös asiakaskunta oli suureksi osaksi sama; enemmistö elokuvissa kävijöistä oli lapsia ja naisia, jotka yhdistivät elokuvien päivänäytöksen ostosretkeensä. Kuluttamisesta osana liikkuvan katseen historiaa on kirjoitettu elokuvatutkimuksessa monelta kantilta. Elokuvantutkimuksen viitekehystä olisi siksi voinut hyödyntää enemmänkin. Esimerkiksi Miriam Hansenin (1991) pohdinnat elokuvien naisyleisön, tähtikultin nousun ja konsumerismin yhteyksistä olisivat voineet tarjota kiinnostavan näkökulman. Myös Anne Friedberg on käsitellyt tavaratalossa kuljeskelun, massaturismin ja esielokuvallisen viihteen yhtymäkohtia. Friedbergin teosta *Window Shopping* (1993) ei, hieman yllättäen, löydy Korttelaisen lähteistä, vaikka juuri Friedberg alun perin esitti ajatuksen kulutuskulttuurin naispuolisesta flanööristä, ”flanöösistä” (vrt.s.17), uuden sosiaalisen tyyppin alkuperänä.

Emile Zolan taustatyöhön

ja haastatteluihin perustuvaa tavarataloromaania *Naisten paratiisi* (1883) hyödynnetään Korttelaisen teoksessa laajasti sekä lähteenä että kohteena. Tavaratalojen yleistymisen synnytti 1900-luvun mittaan suoranaisen tavaratalofiktioiden alalajin. Romaanit, näytelmät ja elokuvat kuvasivat tavarataloa seikkailun, kiihkeiden romanssien ja kullutusfantasioiden näyttämönä – usein kepeän komedian tyyllilajissa. Elokuvan osalta erikseen mainituiksi tulevat tietysti Charlie Chaplinin *Nyky aika* (1936) ja Marx -veljesten *Päivä tavaratalossa* (1941). Chaplinin elokuvassa tavaratalo on pula-ajan ahdingon irvokas kääntöpuoli, pehmeitä turkiksia ja kermaisia herkkuja pursuava onnela, jonka asiakkuus jakaa ihmiset kunnollisiin ja kunnottomiin. Marx-veljesten tavaratalossa ihmettelyn aiheetta puolestaan tarjoaa kaukomaiden tuotteiden edustama eksootiikka. Suomalaisessakin elokuvassa hupailtiin tavaratalossa. Erkki Karun ohjaama *Syntipukki* (1935) kertoo Ester Toivosen esittämän kosmetiikkaosaston myyjättären ja tavaratalon johtajan välille kehkeytyvästä romanssista. Monesta kulmasta esitellyksi tuleva Stockmannin tavaratalo rahoitti kirjan mukaan elokuvaa muhkealla summalla. Stockalla pyörähdetään myös elokuvissa *Gabriel, tule takaisin* (1951), *Ylijäämänainen* (1951) ja *Radio Tekee murron* (1951).

Päivä naisten paratiisissa valottaa tavarataloa myös naisten työpaikkana. Myyjättären toimi tarjosi monille nuorille tytöille harvinaisen mahdollisuuden omiin

tienesteihin itsenäiseen elämään. Toisaalta työ oli raskasta ja huonosti palkattua, eikä mahdollisuuksia uralla etenemiseen juuri ollut. Ikätovereitaan vapaammin elävät naismyyjät olivat myös maineeltaan kyseenalaisia, eivätkä vähiten siksi, että olivat huonosti palkattuja ja oleilivat työssään päivästään toiseen houkuttelevien ylellisyystavaroiden keskelä. Tavaratalon sosiaalisia tyyppisiä: myyjä, asiakkaita, myymälätilassa vaeltelevia flanöösejä ja tavaroita himokkaasti näpisteleviä kleptomaaneja kuvatessaan *Päivä naisten paratiisissa* todistaa jälleen kerran naisen monimerkityksellisestä ja perin ristiriitaisesta asemasta konsumerismin historiassa. Kirja piirtää esiin sitä nimenomaista historiallista kehityskaarta, jonka seurauksena naisen kategoria kiinnittyi tiukasti subjektin ja objektin, aktiivisen toimija-kuluttajan ja alistaisen kuluttaja-alamaisen väliseen jännitteeseen. Korttelaisen jäsenyyksessä korostuu ensin mainittu. Hän painottaa vähittäiskaupan kehitystä osana naisten vapautusliikettä ja muistuttaa naisliikkeen vaatimuksiin kuuluneesta oikeudesta käyttää rahaa ja tehdä itsenäisesti talouden hoitoon liittyviä ostopäätöksiä. Mainitaanpa myös, että tavaratalot tukivat suffragettiliikettä mm. tarjoamalla naisryhmille ilmaisia kokoontumistiloja (s. 334).

Kuluttamisen mielihyväästä puhuessaan Korttelainen kääntää puheen mielihyvän sukupuolittuneisuutta korostavaan puhetapaan. Kun puhutaan ostamisen mielihyväästä, puhutaan aina naisten

eroottisluonteisesta suhteesta kuluttamiseen. Miesten ostaminen on sen sijaan aina jotain muuta. Tätä eroa on tuotettu jo 1800-luvulta alkaen. Miehet ostivat jo tuolloin kotiin hyvää makua osoittavia, arvokkaita esineitä, kun naiset taas ostivat mitä sattuu pelkästä ostamisen ilosta. Miksi "keräily" ei ole "shop-pailua"? Ja miksi miehet alkoivat halveksua naisten ostamista, johon miesten oma elintason nousu ja taloudellinen menestys perustui, Kortelainen kysyy. Kortelainen tarttuu historiaesityksensä lomassa innokkaasti moniin ajankohtaisiin kulutusteoreettisiin kysymyksiin, vaikka välillä tekisi mieli kysyä että miksi. Tavarataloihin liittyvät historialliset anekdootit ja kaunokirjallisuuden kautta esiin piirtyvä tavaratalo tekevät teoksesta sellaisenaan nautittavan ja historiallista mielikuvitusta ruokkivan lukukokemuksen. Kiitosta ansaitsee arkistokuvien runsaus ja sanomalehtimainonnan esiin nostaminen. Ilmeisesti sivujen elävöittämiseksi tarkoitetut, tavaratalon kuu-lutuksia markkeeraavat välihuudot ovat sen sijaan turhia ja häiritsevät lukemista.

Laura Saarenmaa